

УДК 340.12 (075.8)

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ВЛАДИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ*

Дмитро Андрєєв,
заступник директора Київського інституту
Національного університету «Одеська юридична
академія», доктор юридичних наук, доцент

В статті розглядаються проблемні питання налагодження інтелектуальної комунікації між владою та суспільством. Зокрема ролі засобів масової інформації у цьому процесі. Досліджуються особливості механізмів запровадження владно-суспільного діалогу в умовах глобальної інформатизації.

Ключові слова: інформація, владно-суспільний діалог, інтелектуальна комунікація, засоби масової інформації, інформаційний простір, інформаційне суспільство, глобальна інформатизація

Зародження, формування та еволюція інформаційних відносин у сучасному політико-правовому дискурсі посідає важливе місце в процесі суспільного розвитку. Поняття «інформація», «інтелектуальна комунікація», «засоби масової інформації» та «інформаційний простір» стали широко розповсюдженими в науковій літературі та у сучасному повсякденному ужитку.

Сьогодні майже неможливо уявити якусь сферу суспільного буття, яка б не перебувала в зоні інформаційних відносин, дієвість котрих частково або в повному обсязі не забезпечували б засоби масової інформації (ЗМІ). Очевидно, що небезпідставно наголошує Д. МакКвейл (англ. Denis McQuail's) на тому, що сучасні масмедіа і теорію інформаційного суспільства важко розмежувати, оскільки «з одного боку

засоби масової інформації залежать від держави та суспільства, а з іншого – мають свій незалежний вплив, що може зростати з розширенням їхньої діяльності, економічної, культурно-освітньої значущості та трансформації у інформаційнокомунікаційні технології [1, с. 19]».

На думку Н. Лумана (нім. Niklas Luhmann), вказані системи комунікаційних відносин влади та суспільства за допомогою ЗМІ взаємно зумовлюють одна одну. Це означає також, що поняття інтелектуальної комунікації стає вирішальним фактором для визначення поняття інформаційного суспільства. Іншими словами, побудова теорії масової комунікації повинна базуватись на двох аспектах: з одного, спрямованого на поняття державної системи, і з іншого, спрямованого на понят-

* Стаття друкується в авторській редакції

тя комунікації. Лише таким чином утворюється необхідний сенс [2].

Водночас, сучасний етап розвитку людської цивілізації супроводжується фактором гіперрозвитку галузі ЗМІ, які в процесі конвергенції поступово втрачають усталені світоглядно-методологічні традиції і перетворюються на інноваційні засоби конструювання інформаційного простору. Власне, ЗМІ виступають також конструктами нових моделей комунікаційної дії для формування основ взаємної відповідальності держави, суспільства й індивідуума.

Слід погодитися, що моделі комунікаційної взаємодії можуть бути різними за формою. Комунікації є міжособовими, здійснюються з використанням індивідуального засобу (або каналу) передачі інформації, а також діяти, використовуючи особливий засіб обміну інформацією – систему ЗМІ, тобто виступати масовою комунікацією.

Інтелектуальна комунікація, незалежно від того яка вона: міжособова, опосередкована або масова, передбачає існування певного процесу. В найпростішій формі комунікація історично розумілася як процес передачі повідомлення від відправника до одержувача інформації певним каналом, який зазвичай здійснює певного роду дію. Але комунікація може виступати як причина, яка зумовлює певний наслідок [3, с. 22–23].

Більшість вітчизняних та зарубіжних дослідників відзначають, що пік підвищення наукового інтересу до інституту засобів масової інформації як своєрідних конструкторів не тільки соціального або правового, а й інформаційного простору, відбулося у середині минулого сторіччя. Основною метою цих наукових досліджень і публікацій була спроба визначити роль і місце означеного сегменту інформації, яку ми сьогодні ідентифікуємо як масову, у процесах розвитку як індивідуума зокрема, так і всього суспільства загалом.

Сьогодні очевидним є те, що незважаючи на відсутність єдиної визначеної гіпотези, яка б змогла задовольнити всі наукові пошуки дієвих механізмів з гармонізації відносин влади та суспільства, поки зроблено один узагальнений висновок стосовно того, що визначальним фактором успішності певної моделі суспільного устрою є рівень розвитку інтелектуальних комунікацій у суспільстві. Зокрема рівень його медіа освіченості, правової культури, етичних та моральних стандартів поведінки тощо.

Аналіз досліджень і публікацій у цій сфері дає підстави стверджувати, що на різних історичних етапах більшість вчених, які розробляли різноманітні теорії «ідеальної» моделі інтелектуальної комунікації, спиралися при цьому на різні аспекти інформаційної парадигми розвитку людської спільноти.

Специфіка дослідження інтелектуальної комунікації зумовлена тим, що вона є фундаментальною цінністю, яка визначає організацію сучасного суспільства з позиції обов'язкового забезпечення дієвого владно-громадського діалогу, в тому числі за допомогою ЗМІ. Останні, в свою чергу слід розглядати, як виробників і постачальників інформації споживачам інформації – активним членам інформаційного суспільства, що в подальшому стають основним джерелом інформаційного наповнення мас-медіа. Тобто головні ознаки інтелектуальної комунікації: багатосторонність та постійна циклічність – передавши інформаційний сигнал, влада повинна отримати відповідь від суспільства, чи сприйняло воно цю інформацію, чи проігнорувало.

Джерельна база дослідження ролі інтелектуальної комунікації у науковому дискурсі містить твори таких мислителів, як Т. Гоббс (англ. Thomas Hobbes) і Дж. Локк (англ. John Locke), І. Бентам (англ. Jeremy Bentham) і Г. Гегель (нім. Georg Wilhelm

Friedrich Hegel), М. Вебер (нім. Max Weber), Ф. фон Гайек (нім. Friedrich August von Hayek) і Дж. Роулз (англ. John Bordley Rawls).

А також їх сучасних послідовників, які завдяки своїм працям вже стали класиками, таких як К. Поппер (англ. Sir Karl Raimund Popper), Р. Даль (англ. Roald Dahl), П. Розанвалон (англ. Pierre Rosanvallon), Н. Луман (англ. Niklas Luhmann), Р. Мертон (англ. Robert King Merton), Дж. Кін (англ. John Keene), П. Бурдьє (фр. Pierre Bourdieu), Ж. Бодрійяр (фр. Jean Baudrillard), К. Куле (фр. Corinne Coulet) та ін.

З огляду на стан досліджень у зазначеній сфері, засоби масової інформації, як релевантний інструмент суспільних взаємовідносин в теорії комунікації багатьма вітчизняними авторами розглядається досить обмежено, здебільшого акцентуючи увагу на сучасних формах взаємодії суспільства та влади. В Україні, зокрема проблематиці дослідження інтелектуальної комунікації між владою і суспільством та ролі засобів масової інформації в цьому процесі присвятили свої роботи О. Бухтатий, Л. Губернський, А. Марущак, В. Набруско, В. Недбай, О. Нестеренко, Б. Потятиник, Г. Почепцов, В. Різун, М. Свірін, Є. Тихомирова, С. Чукут та ін.

Зазначимо, що сучасні ЗМІ у науковій і фаховій літературі загалом визначаються терміном «масмедіа», при цьому інформаційнокомунікаційні технології, які забезпечують адресність передачі інформації, надають аудиторії широкі права щодо вибору мас-медійних джерел інформації, тим самим визначаючи демократичний механізм досягнення поставленої мети. На нашу думку, суть «масмедіа» означає певний інструмент перетворення статичної інформації у інтелектуальну комунікацію певних знань, а форма множини «медіа» надає значення сенсу інформації, що адресується певній соціальній групі.

Слід зауважити, що ще наприкінці минулого століття теорія комунікації влади та суспільства почала створюватися як академічна дисципліна. Поняття «суспільство» на той час вже було сформовано і мало власну історію, водночас, термін «комунікації», а особливо «інтелектуальна комунікація» вважалися досить проблематичними та недослідженими. При цьому деякі «науковці» навіть вважали їх непридатними до вживання. Частково поняття комунікаційного процесу не ставало предметом дослідження завдяки соціальному розділенню суспільства, внаслідок чого воно тривалий час було предметом владних ідеологічних суперечок.

Власне, лише в останню чверть ХХ ст. відбулося злиття воедино трьох незалежних процесів публічної сфери – провісників появи нової суспільної системи, що, за визначенням М. Кастельса (ісп. Manuel Castells Olivbn), ґрунтується головним чином на використанні новітніх інформаційно-комунікаційних інститутів:

- розвитку економіки, що забезпечує гнучкість управління і глобалізацію капіталу, виробництва і торгівлі;
- прагнення до побудови суспільства, в якому будуть панувати цінності свободи особистості і відкритої комунікації,
- вражаючого прогресу комп'ютерів і телекомунікацій, який став можливим завдяки революції в мікроелектроніці [4, 112-113].

Очевидно, що в процесах формування інформаційного суспільства та усвідомленого світогляду індивідуума щодо свого місця в забезпеченні його розвитку, домінуючу роль відіграє саме інтелектуальна комунікація, яка не тільки репродукує, а й створює переважну частку масової інформації. Водночас сучасне поняття масової інформації включає в себе зростаючу частку масового культурного продукту. Цей сегмент масової інформації є не-

від'ємним від розвитку глобальної інформатизації, без якої нині неможливе існування більшості сучасних ринків.

Слушним є зауваження А. Токвіля, який у XIX ст., досліджуючи фактори розвитку книгодрукування і культури друкованого слова тогочасних Англії та США зазначав, що нерозвиненість інтелектуальних комунікаційних механізмів стримує загальний суспільний розвиток. «Англія не сприймала цей принцип (інтелектуальної комунікації – авт.) і міцно трималася за усну традицію звичаєвого права... США діяло якраз навпаки і ефект наявний... Здається, кожен засіб комунікації має здатність доводити свої сенси, можливості і припущення [5, с. 19–20]».

Слід зазначити, що серед усіх технічних чинників глобальної інформатизації надважливу роль зіграли нові способи транспортування інформації – це той засіб інтелектуальної комунікації, який прямо не пов'язаний із «переміщенням фізичних тіл». Інформаційно-комунікаційні технології та суспільні інституції, якими централізовано поширюється масова інформація та інші форми комунікації, спрямовані на великі і географічно розсіяні аудиторії, стали однією з важливих форм суспільного буття.

Поступово і послідовно розроблялися технічні засоби, які

дозволяли інтелектуальній інформації переміщуватися незалежно від її матеріальних носіїв, а також від об'єктів, про які ця інформація повідомляла. Розповсюдження радіо, кіно, звукозапису і так званої інформаційної літератури змусило звернути увагу аудиторії на самостійне значення зв'язку інтелектуальної комунікації між індивідуумами, що стало певною рухомою силою у суспільстві, а не тільки супутнім суспільним явищем [6, с. 28].

Більш того, швидкість інформаційно-технологічної дифузії вибіркова – і соціально, і функціонально. Різні можливості доступу до інтелектуаль-

нокомунікаційних технологій для індивідуумів і суспільств є критичним джерелом нерівності в сучасному світі. Своєрідний апогей цього процесу – загроза вилучення цілих суспільств з глобального інформаційного простору.

Радянський і російський учений С. Капіца зазначив, що рушієм фактором цивілізаційного розвитку виявляються зв'язки, які охоплюють все людство у єдине ефективне інформаційне поле. Глобальний розвиток неодмінно йде по траєкторії гіперболічного зростання, яке не можуть суттєво змінити жодні катаклізми чи пандемії [7]. Академік С. Капіца, можливо, навіть не міг уявити, наскільки швидко розвиток засобів масової комунікації вступить у свою новітню фазу. Інтернет – найпотужніший з колись знаних в історії комунікаційний медіумів, миттєво зробив можливим спілкування багатьох людей з мільйонами інших в будь-який момент часу і в глобальному масштабі.

Якщо розповсюдження друкарських видань на Заході привело до створення того, що М. Маклюген охрестив «галактикою Гутенберга», то за аналогією можна зазначити, що ми зараз вступили в новий світ інтелектуальних комунікацій – галактику Інтернет. У сучасних умовах Інтернет, що раніше був маловідомою технологією, яка використовувалася тільки всередині ізольованих груп фахівців, реально перетворилася на рушійну силу переходу до суспільства нового типу – інформаційного.

Водночас, розмірковуючи про складність та багатофункціональність процесу масової комунікації, М. Маклюген зазначає певну неготовність суспільства до глобальних процесів інформатизації суспільних відносин: «ми в нашому писемному світі підготовлені до зустрічі з радіо чи телебачення не більше ніж туземці до друкованого слова... Суспільна система, в

рамках якої диференціюються, і окремо один від одного оформляються кілька різних засобів комунікації, повинна також завжди дбати про те, щоб ці засоби не могли невпорядковано конвертуватися один в одного, оскільки це дискредитувало б символіку даних засобів та знищило б їх диференційованість [8, с. 21]».

ЗМІ нині наскільки тісно пов'язані з розвитком сучасного суспільства, що не має сенсу розглядати їх як лише джерело комунікативного впливу. Їхня діяльність пристосовується до потреб, інтересів і намірів незліченної кількості інших суспільних інституцій.

Припущення, що засоби масової інформації залежать від інших суспільних інституційних домовленостей у суспільстві, суперечать фактові, що інші інституції також можуть залежати від них. Масмедіа часто єдині практичні засоби, придатні для швидкого й ефективного передавання інформації і постачання пропаганди [9, с. 479].

А тому характерною особливістю сучасного глобалізованого комунікаційного світу є певна складність щодо проведення будь-якої чіткої межі між інформаційним простором з одного боку, та соціальним, правовим і суспільноекономічними – з іншого.

А. Токарська зазначає, що комунікація – складний і багатоаспектний феномен, який у розвиненому суспільстві асоціюється на рівні таких понять, як свобода, мораль, рівність, справедливість, автономність, совість. Це не лише атрибут забезпечення прав і свобод людини. Тому доволі актуальною виявляється не лише суто інтеракційна її «місія», але й її переважна зорієнтованість на правову інтелектуалізацію та інформатизацію суспільного буття [10, с. 32].

З указаної позиції можна припустити, що сьогодні вже саме поняття «комунікація» піддалося структурним змінам. Його неможливо лише звести до поняття комунікативної дії і намагатися констатувати домінуючу участь

у ній якогось одного суспільного інституту, наприклад, як ефекту медіа впливу за посередництва ЗМІ. Комунікація, перш за все, інтелектуальна інтеракція, спрямована на поширення певного об'єму знань.

Розуміння інтелектуальної комунікації вже не задовольняє механістичного пояснення – «як перенесення розумової інформації від одного місця до іншого». Навпаки, комбінація теорії суспільного розвитку та теорії масової комунікації вимагає такого визначення поняття комунікації, яке дозволить припустити, що саме засоби комунікації можуть виступати одночасно і засобами конструювання інформаційного простору і засобами реалізації інтелектуальної комунікації.

Іншими словами, масова комунікація (щоб не розумілось під цим терміном в кожному окремому випадку) виконує не лише технічну функцію, вона у сукупності з іншими факторами виступає як об'єкт системи інтелектуальної комунікації. У авторитарних, обмежених з точки зору демократичних чинників суспільствах, функція здійснення комунікаційного зв'язку виконується переважно в односторонньому порядку – з боку влади за допомогою підконтрольних засобів інформування.

І лише в більш «складних», розвинених суспільствах формується потреба у функціональній диференціації інтелектуальної комунікації як мовного коду в цілому, так і в особливості таких символічно генералізованих комунікативних засобів, як влада чи істина, які спеціально зумовлюють і регулюють мотивацію прийняття селективних пропозицій [11, с. 10].

Власне, нині в більшості теорій, наукових висновків і гіпотез, які прямо або опосередковано досліджують роль інтелектуальної комунікації у процесі взаємодії влади та суспільства, автори висловлюють занепокоєння, що масмедіа, на які часто покладається функція механізму за-

безпечення означеного діалогу, дуже часто задовольняють інтереси тих, хто вже має надмірну політичну і економічну владу у суспільстві.

В даному контексті досить слухним є зауваження М. Прайса, який зазначає, що під час здійснення соціально-економічних перетворень значення ЗМІ у комунікації влади та суспільства набуває нових завдань і функцій. При чому одним з головних пріоритетів тернистого шляху розбудови демократії «передбачає роздроблення або знищення існуючих монополій та олігополій влади, в тому числі однієї з найбільш важливих – монополії на інформацію [272, с. 7–8]».

Проблема монополізації мас-медіа в Україні вже постала досить серйозним бар'єром для забезпечення процесу поступової гуманізації та соціалізації вітчизняних владних інституцій. Представники фінансово-промислових груп навіть не приховують, що є власниками українських ЗМІ. Особливо гостро ця «підпорядкованість» проявляється в діяльності загальнодержавних телеканалів, в тому числі тих, де одноосібним власником виступає держава. Результатом подібної «регуляції» інформаційного контенту стало утворення вже усталеного у науці поняття, так званого «цифрового розриву», який означає різницю в опануванні та можливостях індивідуумами отримувати об'єктивний інформаційний продукт.

Зрозуміло, що подібного виду мас-медійні інструменти, які повинні забезпечувати комунікацію влади та суспільства, апріорі не можуть сприяти відкритості та багатовекторності цього діалогу. Цей вид комунікації за своєю природою не може бути інтелектуальним, його суть виключно одностороння та безапеляційна.

Однак, як свідчить досвід владно-суспільних комунікацій країн розвинених демократій: у сучасному суспільстві ті механізми державного управління, які здавалось ще нещодавно були досить ефективними, виявляються неспроможними для виконання ними своїх основних функцій. Авторитарні методи, засновані на класово-виробничих відносинах індустріального суспільства виявляються абсолютно не придатними для забезпечення дієвого контролю над динамічними, нестабільними суспільними процесами, які виникають в умовах інформаційного суспільства та глобальної інформатизації всіх сфер людської життєдіяльності. ♦

Список використаних джерел

1. МакКвейл Д. Теорія масової комунікації [Текст] / Деніс МакКвейл ; [пер. з англ. О. Возьна, Г. Сташків]. – Львів : Літопис, 2010. – 538 с.
2. Луман Н. Понятие общества [Текст] / Никлас Луман // Проблемы теоретической социологии / Под. ред. А. О. Боронова. – СПб. : Петрополис, 1994. – С. 25–42.
3. Брайант Д. Основы воздействия СМИ (Fundamentals of Media Effects) [Текст] / Д. Брайант, С. Томпсон ; [пер. с англ. В. В. Кулебы и Я. А. Лебедевка]. – М. : Вільямс, 2004. – 432 с.

4. Кастельс М. Галактика Интернет: размышления об Интернете, бизнесе и обществе [Текст] / Мануэль Кастельс ; [Пер. исп. А. Матвеев]. — Ек. : УФактория, 2004. — 328 с.
5. Токвиль, Алексіс де. Про демократію в Америці [Текст] : у 2 т. / Алексіс де Токвіль ; [пер. з фран. Г. Філіпчук, М. Москаленко]. — К. : Всесвіт, 1999. — 590 с.
6. Моль Абраам. Социодинамика культуры [Текст] / Абраам Моль ; [пер. с фр. Б. В. Бирюкова]. — Изд. 3е. — М. : Издательство ЛКИ, 2008. — 416 с.
7. Капица С. Демографический переход и будущее человечества [Электронный ресурс]. / С. Капица. — «Вестник Европы», 2007 — №21 ; — Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/vestnik/2007/21/ka3.html>
8. Маклюэн М. Война и мир в глобальной деревне [Текст] / Маршалл Маклюэн ; [Пер. с англ. И. Летберга]. — М. : АСТ : Астрель, 2012. — 219 с.
9. Маклюэн М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека [Текст] / Г. М. Маклюэн ; [пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова]. — М. : Жуковский: «КАНОНпрессЦ», «Кучково поле», 2003. — 494 с.
10. Токарська А. Правові аспекти суспільної комунікації [Текст] : [монографія] / А. Токарська. — Львів : ред. — вид. комплекс ЛьвДУВС, 2008. — 144 с.
11. Лоскутникова В.М. Хабермас и Луман: два подхода к исследованию процессов коммуникации в современном обществе [Электронный ресурс] // Гуманитар. инф-ка: междисциплинар. электрон. журн. — 2005. — Вып 2. — Режим доступа : <http://huminf.tsu.ru/ejournal/magazine/2/losk.htm>
12. Прайс М. Благоприятная среда для свободных и независимых средств массовой информации [Текст] / Монро Прайс, Питер Круг. — М. : Центр демократии и государственного управления при Агентстве США по международному развитию, 2000. — 52 с.

Надійшла до редакції 03.08.2015 р.

Андреев Д. Особенности интеллектуальной коммуникации власти и общества в условиях глобальной информатизации. В статье рассматриваются проблемные вопросы налаживания интеллектуальной коммуникации между властью и обществом. В частности роли средств массовой информации в этом процессе. Исследуются особенности механизмов формирования власно-общественного диалога в условиях глобальной информатизации.

Ключевые слова: информация, властно-общественный диалог, интеллектуальная коммуникация, средства массовой информации, информационный простор, информационное общество, глобальная информатизация.

Andreyev D. Features of intellectual communication power and society in conditions of global informatization. The rise, formation and evolution of informational relations in contemporary political and legal discourse have important place in the process of social development. The concept of «information», «intelligent communication», «mass media» and «information space» became widespread in the scientific literature and in modern everyday life.

Today it is almost impossible to imagine any sphere of being that would not was in the area of information relations the effectiveness of which would not be provided by media. Communication relationships between the authorities and society through the media mutually determine each other.

It also means that the concept of intellectual communication is a crucial factor for the definition of the information society. In other words, the mass communication theory should be based on two aspects: 1) one aimed at the concept of the public system; 2) other one aimed at the concept of communication.

However, the current stage of development of human civilization is accompanied by a factor of hyperdevelopment of the media, which in the process of convergence loses gradually established worldview and methodological traditions and turns into innovative means of constructing an information space. Actually, the mass media are also constructor of new models of communication's steps to form the foundation of mutual responsibility of the state, society and the individual.

We should agree that models of the communication interaction may be different in form. Communication are interpersonal that are implemented using individual tool (or channel) of the delivery of information and also operates using a particular means of communication – the mass media system, that is, to be the mass communication. Here we can assume that today the concept of «communication» has metamorphosed with structural changes. It cannot only be reduced to the concept of communicative action and try to establish a dominant participation of the only institution in it, like the effect of the media influence through the mass media. Communication, above all, is an intellectual interaction aimed at the dissemination of certain knowledge. In other words, mass communication performs not only a technical function; it is in conjunction with other factors acts as the object of intellectual communication system. We note that in an authoritarian and limited from the point of view of democratic' factors societies the function of the implementation of the communication connection is performed mostly unilaterally by the authorities with the help of controlled communication channels.

Keywords: information, dialogue between the authorities and society, intellectual communication, mass media, information space, information society, global informatization.